

Péntek Orsolya

Megvilágító részletesség

Nádas Péter: Világló részletek I-II. című memoárjáról

Mindössze tizennégy év történetét, az 1942–1956-ig tartó időszakot fogja át Nádas Péter *Világló részletek* című, ezerkétszáz oldalas memoárja. Ez a tizennégy év, az író születésétől tizennégy éves koráig eltelt időszak azonban a huszadik századi magyar történelem minden szempontból sorsfordító bő évtizede volt, amely alatt lezajlott a második világháború, megtörtént a holokauszt, a választási csalás és a rákosista hatalomátvétel, a kitelepítések és a szovjet típusú terror kiépülése, végül pedig a forradalom.

Annak a gyereknek, aki 1942-ben született – október 14-én, azon a napon, amelyen munkaszolgálatra vitték Radnóti Miklóst és felszámolták a mizoczi gettót a hamburgi rendőrség egységei, nőket és gyermekeket is legyilkolva, teszi hozzá –, élete első tizennégy évében jutott annyi, mint dédszüleinek összesen egész életükben nem.

A dédszüllők Stefan Zweig-i világában, egy másik világban ugyanis még egy másik idő folyt alig érzékelhetően, egy olyan idő, amelyben, ha arrébb került valami a tálalószekrényen húsz év után, az eseményszámba ment. 1945-ben, ha fagyott hullák mellett sétált egy hároméves gyerek, az sem számított eseménynek.

Mindössze egy emberöltő alatt fordult ki a világ önmagából, omlottak össze képzetek, tűntek el sarokpontok, erkölcsi-ízlésbeli alapállások, s az anti-világ kerete, az öröknek hitt Monarchia, amely előszobája és ellenpontja is volt mindannak, ami utána jött, s amely mint referencia – a családi történetek okán is – rendre megjelenik a regényben. Mint ahogy a tizennégy év utáni időszak, a leggyensúlyosabb Kádár-rendszer mindennapjai is rendre felvillannak, ezért inkább úgy helyes fogalmazni, hogy bár a *Világló részletek* fókuszában az 1942–1956-ig tartó időszak áll, a „kép” szélei felé – Nádas írásművészetéről szólva nagyon is helyes ez a kifejezés, de erről később –, látszik mindaz, ami idáig vezetett, s az is, ami utána lett.

VALÓSÁGOK KÖZÖTT

Amikor széthullik egy világ – természetesen nem egyszerre, hiszen a széthullásnak fokozatai vannak, lépcsői, a Monarchia és a régi Magyarország valósága sem 1918-ban vagy 1920-ban szűnt meg, egy-egy jogi aktussal, legfeljebb ahhoz kötjük, mert valamihez kötni kell, de mindkettő valóságának, világképének, ízlésének hatása még bőven érezhető volt a húszas, harmincas években is –, szükségképpen új világ konstruálódik a nyomán, nemcsak az objektivitás szintjén – új államalakulatok, új típusú hatalom, új szabályok –, de a tudatban is.

Nádas a maga aprólékos módján, a néhol szinte természettudósi, mániákus pontossággal épp azt rögzíti, hogy miként alakul ki a gyermeki tudatban a valóság képe, képzete az első tizennégy évben a történelem kritikus időszakában, egy olyan időszakban, amelyben először a háború a realitás, aztán a romeltakarítás, aztán a rákosista hatalomátvétel kora, amelynek egyik legfőbb törekvése épp az, hogy a valóság mibenlétét elhazudja, és egy, a pártnak megfelelő hamis konstrukciót állítson a helyére, amelyről a legtöbb ember tudja, hogy hamis, ezt kimondani mégsem lehetséges.

Negyvennégyben, az ostromban egy belövés huzata falhoz vágja a kétéves gyereket anyjával együtt, a reggeltől estig tartó bombázás és a bujkálás adja a mindennapokat, fél év múlva már a fagyott halottak látványa, a szétrombolt város, aztán a várost belengő hullabűz és a romeltakarítás, a sorállás, a túlélés pillanatai és technikái, aztán éles váltással az újfajta világot alkotó új diktatúra szabályainak tanulása.

Egy olyan időpillanatban – hiszen tizennégy év csak a pillanat töredéke az időben – kell felnőnie ennek a gyereknek, amikor a világ és ezáltal a valóság folyamatosan, szinte napról napra változik a primér realitástól kezdve a szóhasználaton át egészen addig, hogy mi a „jó” és mi a „rossz”, miközben a figyelmes – a saját bevallása szerint autista, tehát

a fogalmi gondolkodást eleve nehezebben alkalmazó szerzőnek, aki képekben lát és értelmez – az egyetlen esélye a stabilitásra, ha nem mozdul ki a saját nézőpontjából, a figyelemnek abból az állapottól, amely lehetővé teszi a „világló részletek” rögzítését, és a részletekből a világ vagy legalább a világ fix nézetének megkonstruálását.

Annál is inkább, mert soha máskor, mint az átmeneti időszakban, nem látszik jobban, hogy a valóság, az úgynevezett realitás önmagában nem létezik, mint ahogy önmagában egyféle érvényes történelemértelmezés sem létezik (legfeljebb, polgári társadalmakban, egy többé-kevésbé használható konszenzusos minimum).

Ami nemcsak abban válik nyilvánvalóvá, ahogy a kisfiúnak meg kell küzdenie a Tauber nagypapa szociáldemokrata-kiszolgári-zsidó világának, Nussbaum Cecília, a nagymama „rituális” világának, a keményvonalas rákosista-kommunista szülők világának, az apai nagyszülők és dédszülők asszimilált nagypolgári hagyománya maradványának, a francia unokatestvér világának, a neológ és ortodox zsidóság világának, a reformátusok világának összeegyeztetésével – ami nem egy ponton semmilyen erőfeszítéssel nem egyeztethető össze –, de folyamatosan küzdenie kell a nyelvvel is, amelyen mindez artikulálódik. Azokkal a nyelvvaltozatokkal, amelyeket a család és a körülötte élők ezekben az években használnak, hogy elválasszák a maguk által érvényesnek tartott világot a többitől. Kénytelenek, különben megőrülnének, mivel az identitásuk kerülne veszélybe egy olyan időszakban, amikor amúgy is minden változik.

A NYELV MINT KÓD

A gyereknek, akinek a figyelme és a nézőpontja ugyanakkor konstans, a különféle hagyományrétegek, szemléletek és nyelvek egyformán valóságosak, még akkor is, ha van, amit önvédelemből azonnal elutasít: a könyv egyik legszebb történet szála például az anyai nagymama, Nussbaum Cecília és a gyerek viszonya. A Pozsonyi útról, a pártelithez tartozó, „felvilágosult” szülőktől egy eggyel előbbi szokásrendű világba rendszeresen átvitt unoka ellenállása az „azelőtt” és a hagyományos zsidó kispolgári létet képviselő nagyanával szemben folyamatos, ugyanakkor mindennek alján inkább kétségbeesés van, mint gyűlölet. S talán valamiféle düh vagy szégyen, épp a nagymama „gemütlich” világa miatt, amelyben nem óhajtanak tudomást venni semmiről, csak a jó kis húslevesről. „Értettem én a nyelvet, hogyne értettem volna, hogy a sparhelt a tűzhelyt

jelenti, a rerni a sütőt jelenti, a tészta a süteményt jelenti, a buksza a pénztárcát jelenti, amitől a dolog lényegét még mindig nem értettem.” (Nádas Péter: *Világló részletek*, Jelenkor, 2017, I. 443.)

Máskor, amikor nagyanja „egy csepp vizet” kér, visz neki szó szerint egy csepp vizet. Tiltakozása a nagyanja által használt „rituális nyelv” elleni tiltakozásban artikulálódik, ugyanakkor egy egész gondolkodásmód, életmód, erkölcsiség, életrend ellen is fordul, miközben folyamatosan figyel, s hűvösen figyel egyszerre a jelenből és a múltból, figyel az is közben, ahogy a szülők szemében alakul a világ, visszatekint dédszülők szemével, a nagyszülők szemével és valamiféle független megfigyelő szemével is.

Így figyel saját zsidóságát is a legkritikusabb időszakok egyikében, többek közt épp a Nussbaum nagyanjával való kapcsolat okán, mivel eleinte csak az ő viselkedésmódja kényszeríti rá arra, hogy kimondatlanul is szembesüljön származásával.

Ezek voltak azok az évek, amikor – a Párizsba emigrált Vázsonyi Vilmos, a Polgári Demokrata Párt, később Nemzeti Demokrata Polgári Párt politikus unokájának szavaival élve – nem volt elég, hogy megtörtént a holokauszt, de a következő diktatúra azon nyomban be is tiltotta az arról való beszédet, zsidónak lenni pedig ugyanúgy nem volt tanácsos – a gyásztól függetlenül sem –, mint katolikusnak, polgárnak vagy egyáltalán bármi másnak, mint kommunistának.

Miközben a rendszer, az új világ folyamatosan dekonstruált minden lehetséges más identitást, ha kellett, büntetett is, ennek a rendszernek legfőbb támogatói közt ott voltak a szülők.

LÁZADNI ÁLTALA ÉS ELLENE

A gyereknek nem marad más, mint egyszerre lázadni a család mint kikerülhetetlen identitásképző közeg ezer hagyománya nevében és ellen – valószínűleg ez az oka annak, hogy ugyanilyen ambivalens módon viszonyul saját zsidóságához is. Nem tud vele azonosulni, de a nagyanja konyhá-

jának biztonságából kilépve is többször kénytelen vele szembesülni, holott időközben református hitre tér: a regény egyik legmegdöbbentőbb jelenete az, amikor a háztartási alkalmazottjuk a párt bizalmát élvező, kommunista szülők teljes egyetértésével leviszi a Pozsonyi úti református templomba a gyereket megkeresztelni, s a kislíú onnantól – az ötvenes években vagyunk – rendszeresen jár hittanra, mígnem egyszer azzal állít haza, hogy a zsidók ölték meg Jézust, tehát nem szereti őket. Mire anyja a tükör elé állítja, mondván, ott van neked egy zsidó.

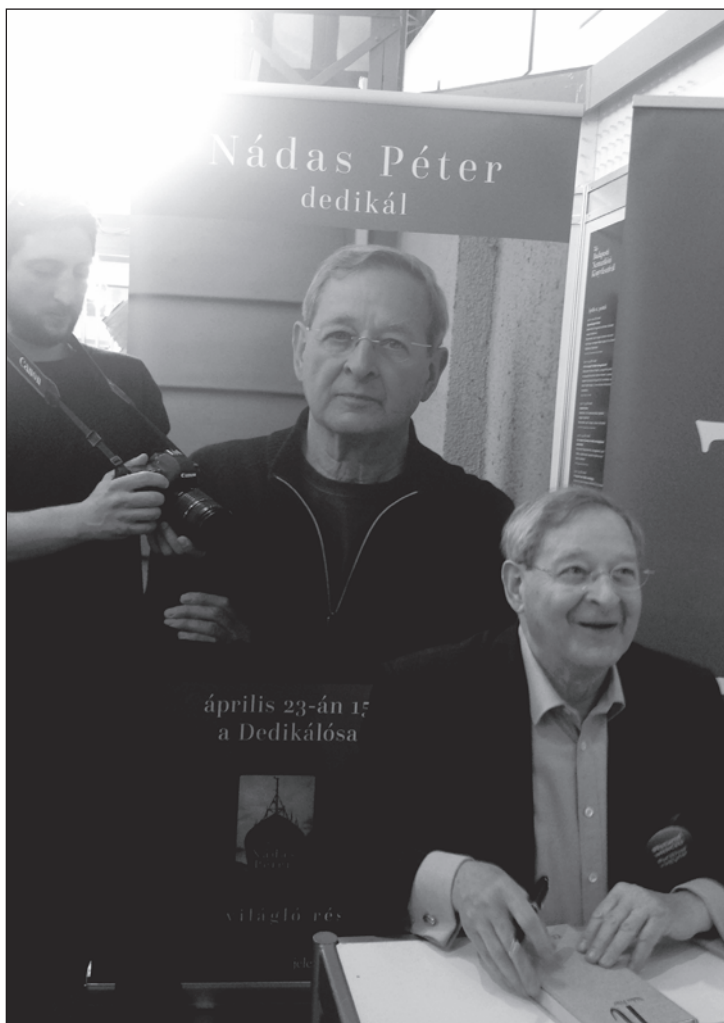
A mondat évekkel később, már a budai hegyvidék iskolájában hangzik el újra, amikor egyik osztálytársa antiszemita provokációjára azonnal üt, az anyai mondatot idézve: „akkor itt van neked egy mocskos zsidó”. (Nádas II., 478.)

A református hit választásában mint az asszimiláció utolsó lépésében a szülői példa ellenére valószínűleg ott van a kiegyezés korában parlamenti képviselővé lett Mezei Mór dédapja, s testvére, Mezei Ernő öröksége. Egyikük függetlenségpárti képviselő volt, másik kormánypárti, a Rákosi-korból visszanézve azonban voltaképp nem érzékelhető a különbség, a Monarchia polgári-liberális-konzervatív szellemében simul össze egy elmúlt korszakká az akkori ellentét, amelyből, ahogy Nádas fogalmaz, az identitásának „magyar-zsidó patriotizmusa” ered. (Nádas I., 117.) Ez – írja – „elhalt hagyomány”, de ő sajnos nem tudja levetkőzni, pedig „jóval kényelmesebben zajlott volna az életem, ha a magyar nacionalisták vagy a zsidó nacionalisták nagy családjának valamelyikébe sikerült volna befarnom”. (Nádas I. 117.)

Ott van a zsidósághoz való viszonyában ugyanakkor az anyai-apai példa is, hiszen a szülők „verbálisan, mintegy önbüntetésként sem alkalmazták önmagukra, hogy ők zsidók lennének. Kommunistaak voltak, s ez épp elég”. (Nádas I. 461.)

Ott van az a tanácstalanság is, amely anyai nagyanyja látogatásakor a környéken élő ortodoxokkal szemben támad benne – pontosabban az a lehetlenség, hogy észleli: távolabb állnak egymástól, mint később akár a budai sváb gyerekekkel vagy a koreai vendégdiákokkal, hiszen, ahogy írja, az ortodoxok „a goj szomszédokat éppúgy kikerülték, mint a neológ zsidó szomszédokat”. (Nádas I. 545.)

Mindeközben Nussbaum Cecília, akinek konyhájában két évvel a holokauszt után „még senki sem

Fotók: Kóbányai János

gondolt arra, hogy holokausztot élt volna át” (Nádas I. 449.), következetesen leszólja, megveti, utálja az egész goj világot maga körül – utálatában azonban nem sok nyoma van a holokauszt emlékének, annál több a bérházbeli együttélés nehézségeinek.

Itt jegyezzük meg, hogy az 1200 oldalon, noha nemcsak magát a soát, de a mentési kísérleteket is dokumentálja a szerző, és hosszasan idézi az 1944. március 19. után lezajlott párbeszédet, vélekedéseket is, érinti a Zsidó Tanács és Horthy felelősségének kérdését, nem találjuk nyomát annak, hogy saját vagy családja zsidó múltját, egyáltalán a magyar zsidóság múltját a holokauszt felől nézné. Sokkal inkább a Monarchia korabeli magyar-zsidó viszony, illetve a kemény szovjet típusú diktatúra évei, a szülők kora és felelőssége felől közelít, ami legalábbis szokatlan perspektívát ad.

Talán ezért is jelenik meg éles ellentétként az ortodoxokhoz való viszony az ötvenes években a barátkozni próbáló református hitre tért kislíú szemé-

vel – hiszen, ezt ne felejtjük el, a keletről érkezettek tömegei a huszadik században sajnálatos módon épp az áldozati státusban és csak az áldozati státus idejére, illetve annak emlékezetében váltak eggyé az asszimilált városi zsidósággal, amúgy gyökeresen más kultúráról, életmódról, közösségről van szó –, de visszaidéződik ennek kapcsán a dédapák kora is, hogy nagylátószögűvé táguljon a kép.

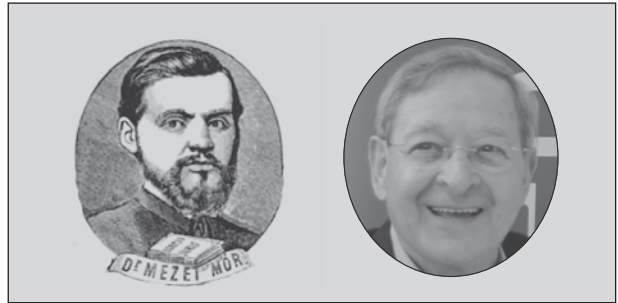
„Az ortodox vallási közösségeket a politikai egyenlőség gondolata nem foglalkoztatta, se a különböző ortodox vallási mozgalmakhoz tartozó bevándorlókat, se a hazai ortodoxokat, akik ilyen képviselőket nem kívántak. Nem is kívánták tudni, hogy a politikai képviselőt mi fán terem. Ők rabbik körül csoportosultak. (...) A szabadgondolkodást iszonytató bűnként elutasították.” (Nádas I. 372.)

Miként állhat hozzá mindehhez a gömörsemi nagybirtokos dédapa, a Wekerle-féle polgári házassági törvényt részleteiben kidolgozó dédapa, az asszimilált család, a másik ágon pedig kispolgári neológ család, ugyanakkor zsidóságukat lényegtelennek tartó kommunista szülők leszármazottja a Rákosi-korban?

Szükségképpen kell mindebből vagy választania, vagy egy eddig fel nem kínált, nem járt utat választania. Talán nem tévedünk, ha a következetes ragaszkodást a református hithez, annak bizonyosságához épp innen magyarázzuk: a dédapák világát már nem lehet választani, a nagyszülőké zilált, valódi mélysége a „rituális” életrendnek nincs, a szülők világáról pedig fokozatosan derül ki, hogy hazugságon alapul, amibe ők maguk belepusztulnak, gyerekeiket pedig a levegőben hagyják, hiszen a dédszülők és nagyszülők világát épp ők rántották ki alóluk. A könyv egy részén végigfut az anya, Tauber Klára folyamatos vitája saját szociáldemokrata édesapjával és az apa, Nádas László ellentéte az állatias, de a nagypolgári asszimilált státust őrző apával –, ugyanakkor az ő modelljük teljes kudarcát végül saját sorsuk bizonyítja. Egyik családi modell sem élhető hát, ami a vallást vagy annak elutasítását illeti. Marad hát másvalami.

A PÁRT BELÜLRŐL

A memoár sokak szerint legizgalmasabb szálát épp a szülők sorsa, a Rákosi Mátyás-féle kommunista párt elitjében és az ország szovjetizálásában résztvevő anya és apa élettörténete adja, annál is inkább, mert a gyermek szemével belelátunk a diktatúrának nemcsak a kiéptülésébe, de a kulcsfigurák magánéletébe is. Münnich Ferencet például kedélyes embernek írja le Nádas, és Rákosi magánéleti problé-

máiról, gyermektelenségéről és annak okairól is első kézből értesülhetünk, ugyanakkor a precíz megfigyelői státus, a gyermeki szeretet és az általános emberi részvét mint alapattitűd révén Nádas a szinte lehetlent csinálja meg, amikor egyszerre több perspektívából mutatja be mindezt. Úgy, hogy a végén az infernalis rendszert az ember úgy képes gyűlölni annak összes bornírtságával és kegyetlenségével együtt, hogy noha nem menti fel, nem is gyűlöli a résztvevőket és felelőseket.

Mert Nádasal együtt mintegy belülről szemlélve érti meg, hogy a gyilkos diktatúra építői közül többen – így a szülők is – miként váltak saját vakhitük, a végén már kétségbeesett hitük áldozatává, pontosabban hogy miként áldozta fel őket a párt, amely működésének egyetlen és legfőbb szabálya, hogy a pártérdek minden felett áll, s emberi élet sem számíthat vele szemben.

Nádas, akit szenttelen írói pozíciója miatt talán sokan félreértenek, ugyanazzal a humanista – ám tehetetlen – részvéttel nézi a párt áldozatául eső „osztályidegenek”, például a kitelepített osztálytárs sorsát, akivel néma kézfogással búcsúznak, mint a párt által bedarált párttagok, köztük Rajkék vagy végül saját szülei sorsát.

Egyet jól meg lehet tanulni Közép-Európában: az áldozattá válás mechanizmusát. Áldozattá válni errefelé pedig ugyanolyan eséllyel lehet a diktatúrával való együtt nem működés – ellenállás –, mint az együttműködés okán.

Épp azért, mert azt a fajta polgári ethoszt, amelyet a Mezei dédapák képviseltek, amelynek csírát 1867 és 1914 közt megteremtette a magyar társadalom, tövestől irtották ki az egymást követő diktatúrák, többek között az, amelyet a Nádas szülők is építettek és amelybe egyszerűen bele is haltak.

Torokszorító, és elnémulásra készítet, ahogy Nádas Péter pusztán a tények szenttelen közlése, az aprólékos részletek közlése által egyszerre mutatja be, hogy mi zajlik a szülőkben és mi zajlik benne, mire eljutnak az anya haláláig, majd két évvel később az apa haláláig és kísérletük kudarcáig, illetve ő maga eljut a felébredésig.

Néha egészen groteszk módon mutatja meg az ötvenes évek valóságát, például akkor, amikor Sztálin halála napján ő kétségbeesetten zokog, szülei megütődve nézik, majd másnap fekete anyaggal – egy kombiné maradékával – vonja be a falújságot, hogy pár évvel később egy május elsejei felvonuláson már végtelenül szégyenkezzen az anyja miatt, aki az egészséget megszervezte, és aki a tömeg után mintegy háttérként halad a fiával, már halálos betegen, de rekedten, szinte önmagának kiabálva, hogy éljen Rákosi, éljen a párt.

Pedig akkorra már nyilvánvalóvá válhatott a szülők számára, hogy az utópia, amelyben hittek – és amely erőt adott nekik és a hozzájuk hasonlóknak ahhoz, hogy a legkeményebb időszakban, 1944-ben is ellenálljanak, papírokat hamisítsanak, embert mentsenek –, megbukott, helyette gyilkos diktatúra épült ki új némenklatúrával, a nyugati kommunista emigráció Rákosi és Gerő általi felmorzsolása után.

Ráadásul a legundorítóbb módon: amikor „Fistost”, azaz Losonczy Gézát elvitték, „szembe kellett magát találnia a bizonyos verőlegénnyel, aki a kommunistákat már az ostrom előtt, Horthy politikai rendőrségén verte(...), nyilasként is verte őket az ostrom alatt az Andrássy úton.” (Nádas II. 92.)

VALAMI ZAVAR

A szülők, ahogy Nádas írja, az ostrom utáni négy évben érnek pályafutásuk csúcsára, aztán azonban „előáll valami zavar”, amely számítási hiba, vagy amely alkatukból következik, s lezuhannak.

Az az „alkati” hiba alighanem a becsületesség és az igazságérzet, amelynek nevében az anya, Tauber Klára nekimegy a lopott javakban parádézó elvtársaknak, s nekimegy magának Rákosi elvtársnak is egy, a születésszabályozásról tartott megbeszélésen, a disznónak csúfolt pártvezér fejéhez vágva, hogy „előbb az ól, aztán a disznó” (Nádas II. 413.), vagyis nem lehet a nőket szülésre kényszeríteni, amíg nincs óvoda, étel, pólya, ellátás, semmi. Ebből lett a Ratkó-korszak – mivel Rákosi elvtársékat a valóság egy cseppet sem zavarta a valóságalkításban.

Az anya belebetegszik a megvalósulóban lévő szovjet típusú kommunizmusba, amiért egész életében harcolt, az egyik nagynénit örök nyomorékra műtik a haladó szovjet tudósok, a másik nagynéni, a későbbi gyám, Nádas Magda nem képes belátni, hogy tévedtek, hogy a kommunizmus nem valósítható meg, és hogy ami lett helyette, az maga a pokol, a család nem megfelelően párthű tagját elviszik, ami miatt a börtönbe zárt családtag közeli ro-

konait még egy temetésről is kizárja a pártnál épp bizalmi státusba került testvér.

A gyerek, akinek tudatában mint a legóvár, épül a valóság azokból a látványokból, beszédfoszlányokból és ellentmondásokból, amelyek eljutnak hozzá, miközben érzékeli az egyre durvuló ellentmondást szülei viselkedése, a mindennapok realitása és a szülei által mondottak között, küszködik beteg öccsével és feketén szerez tojást a piskótához, amit a haldokló édesanyjának süt – csak épp már tudja, hogy nem mondhatja el neki, hogy a fekete piacon járt, mert az bűn, tehát hazudik, elhallgat – egyre nagyobb biztonsággal különíti el a bejövő információk közt az igazat és a hamisat egy olyan korban, amelynek alapvetése a hazugság és a hazugság feletti összekacsintás, különösen a némenklatúrában.

Amikor az apa összeomlik, miután sikkasztással vádolják meg, s megöli magát, mégis hazudik az öccsének, azt hazudja, hogy az apjuk súlyos balesetet szenvedett. Nem meri kimondani, hogy meghalt. A családi hallgatás parancsa épp olyan erős, mint a korszak parancsa a hallgatásra, a szelídítésre, a hazugságra – ebből a perspektívából, ebből a szocializációs közegből pedig tökéletesen érthető az az írói magatartás, amelyhez Nádas következetesen tartja magát, hogy mindent meg fog írni és néven fog nevezni a lehető legpontosabban, azt is, amiről mások nem beszélnek.

Mindehhez azonban szükségképp meg kell találni a hiteles nyelvet.

PONTOS SZAVAK

Azt a nyelvet, amelyen a *Világló részletek* esetében egyszerre tud megszólalni a gyermeki világszlelés, az a folyamat, ahogy a gyermekben a valóság képzelete felépül és a minderre visszaemlékező felnőtt összes reflexiója, úgy, hogy ebbe a nyelvezetbe beköthető legyen az összes nyelvváltozat a Mezei dédapa szó szerint idézett parlamenti felszólalásaitól az ellenállási mozgalom szlengjéig, a párt hivatalos és nem hivatalos belső nyelvét – „elintézték”, mondják azokra, akiket likvidálnak a párt érdekében –, a távközlési szakember apa szakszavakkal tarkított munkahelyi beszélgetéseit, Nussbaum Cecília rituális nyelvét, a Pannónia utcai gyerekek és a budai hegyvidék gyerekközösségének nyelvét, a Magyarországon tanuló koreai háborús árvák sajátos nyelvhasználatát.

Hiszen maga a nyelvhasználat is építi a valóságot – vagy épp dekonstruálja, s elfedi, amit kell, például, írja Nádas, a budapestiek következetesen az

„ostrom” szóval nevezik meg azt, ami történt 1944–45-ben, és így a „mintegy a természeti törvényszerűségek kategóriái közé emelték a háborút és a genocídiumot, azaz egy népcsoport szervezett és tömeges legyilkolását. Ostrom. Ez volt rá a főnév és a fedőnév”. (Nádas I. 449–450.)

Mint ahogy megvannak a valóság elfedésére a szavaik a párttagoknak, de akár a gyerekeknek is a hegyen.

Az elhallgatásokkal, „ostromokkal”, „sparheltekkel”, „jó kis levesekkel” körülírt, ki nem mondott, valóságos mondatokban artikulálódni képtelen világ többiek általi dekonstruálásával, de legalábbis elfedésével szemben azonban ott áll a makacs író, aki mindeközben a lehető legpontosabban rekonstruál és konstruálja a valódi – vagy legalábbis valódibbnak tűnő – valóságot egy konstans nézőpontból, amelyben legalább minden a nevéen van nevezve, és amelyben ily módon lehetetlen hazudni, még akkor is, amikor nincs elég információ. Akkor ugyanis még mindig ott a látvány, amit a fényképész agya akkor is a lehető legpontosabban rögzít, és már rögzített gyerekkorában is, amikor a valóság adott szelete fogalmilag nem volt megnevezhető.

Akkor megmutatja képben, leírt képben, amire még vagy már nincs szó, például az anya kétségbeesett hitét abban a szilánkban, ahogy a május elsejei felvonulás után haladva egymaga kiáltozza a szlogeneket, amelyek a gyerekek közt is csak megvetés és röhej tárgyai.

Néhol épp ezzel a kettősséggel játszva éri el a többes perspektívát, a kettős vagy többes fókuszálást az adott jelenetben, a primér szövegszinten túl folyamatosan képekben, filmben is tudósít az eseményekről, és nem egyszer a kifejtetlen, töredékes, vagy gyermeki szemszögből visszaidézett történet másik olvasatát azáltal kapjuk meg, hogy közben képekben is mesél, mint például abban a jelenetben,

amikor nagybátyjával sétál a hegyen, és gyermeki naivitással elpletykálja neki, hogy a keményvonalasok, jelesül a szülei is a kékcédulás választási csalásra készülnek. Nem tudja, mit mesél, egyszerűen csak elismétli az otthon hallottakat, a nagybácsi reakciójából azonban inkább láthatóvá, mint érthetővé válik, hogy mindez baj, hogy a szülők olyat cselekszenek, amit nem szabad – a jelenetet pedig egyszerre látjuk a gyermek, a reflektáló felnőtt és egy kortalan fényképész szemével, csakúgy, mint egy, a nómenklátúra tagjai által elkobzott lakás berendezését, vagy az ékszerműves nagypapa műhelyét, az iskolai közösséget és így tovább.

A második kötet az 1956-os forradalom kitörésekor ér véget, az egész mű terjedelméhez képest ugyanakkor az események leírása szűkszavú, s inkább a magyarázat felől, a felnőtt író reflexiói felől látszik mindaz, ami 1956. október 23-án történt. Az ötvenhatos forradalom, írja Nádas, az utolsó európai forradalom volt. Esszéista lendülettel támasztja alá az állítást – a történetmagyarázó utolsó szövegrész állításaival nem érdemes vitatkozni, stilsztikailag, hirtelen elvágottságában azonban élesen elüt a záró oldalak hangvétele az előző körülbelül 1180 oldaltól. Olyan, mintha a *Világló részletek* nem befejezett, hanem a történet egy pontján elvágott regény lenne. Ami remélhetőleg azt jelenti, hogy lesz folytatás.

